

Přístupy v sociální práci – vyjednávání a mediace

Mgr. et Mgr. Ondřej Ipser, DiS.
sociální pracovník MěÚ Šlapanice
specializace na děti poškozené trestnou činností
466589@mail.muni.cz
ipser@slapanice.cz

28.10.2024

SPECIFIKA RODINNÉ MEDIACE

- ▶ Rodinná mediace je jako pojem legislativně vymezena v zákoně o mediaci [§2 písm. b) zákona]

§ 2

Základní pojmy

Pro účely tohoto zákona se rozumí

b) rodinnou mediací mediace, která se zaměřuje na řešení konfliktů vyplývajících z rodinných vztahů

Mnohé z konfliktů vyplývajících z rodinných vztahů paradoxně vznikají až ve chvíli, kdy některý z členů rodinného systému zemře. V tomto smyslu lze tedy říci, že vztahy mezi rodiči a dětmi či dalšími příbuznými z pohledu mediace nekončí ani smrtí. Ba právě naopak.

Širší a užší pojetí mediace

- Sobotková se domnívá, že specifikum rodinné mediace spočívá v soukromé a důvěrné povaze rodinných vztahů (Sobotková, 2013). Charakter takových vztahů, resp. charakter jejich narušení, umožňuje pojímat rodinnou mediaci v širším – inkluzivním a užším – exkluzivním pojetí

Užší pojetí mediace

- V užším pojetí se zpravidla hovoří o tzv. mediaci rozvodové. Rozvodová mediace je považována za specializovanou oblast mediace, kde svou významnou roli hrají děti, které jsou součástí rodinných konfliktů. Spory se týkají rozpadů vztahů rodičů a dětí, a to jak za doby manželství, tak již po ukončení manželství, či mimo manželství. Spory se také týkají výchovy a výživy nezletilých dětí, kontaktu dětí s rodiči, někdy i s prarodiči, a také majetkových vyrovnání. Vzhledem k faktické nepřítomnosti, resp. pouze okrajovému využívání jiných forem rodinné mediace bývají rozvodová a rodinná mediace chápány jako synonyma

Širší pojetí mediace

- ▶ Mediace v širším pojetí zahrnuje poměrně pestrou paletu dalších forem řešení konfliktů vyplývajících z rodinných vztahů. Nejblíže k obecně rozšířenému pojetí rodinné mediace jako mediace, která napomáhá řešit situaci nezletilých dětí, je **mediace na ochranu dětí**
- ▶ Dalším typem široce pojímané rodinné mediace je tzv. **mediace se staršími osobami** – Výstupy takové mediace by měly mít význam především pro starší osoby, měly by respektovat jejich práva a posilovat jejich bezpečí. Běžně se proto mediace se staršími využívá v kontextu opatrovnictví, kde svou roli hrají omezení a křehkost starších lidí, jejich závislost a zranitelnost

Širší pojetí mediace

- ▶ Neustále rostoucí oblastí široce pojímané rodinné mediace je **řešení sporů mezi rodiči a dětmi**. Jde o situace spojené s obtížemi v komunikaci, které mohou přerůstat do problémů v domácnosti, do problémů s prospěchem i docházkou do školy, útěků z domova nebo do drobné delikvence dětí a dospívajících (Shaw, 1984). Mediace mezi rodiči a dětmi se v mnoha ohledech liší od jiných typů rodinné mediace. Nejvíce zřetelným odlišujícím prvkem je mocenská nerovnováha mezi stranami. Cílem mediace mezi rodiči a dětmi bývá zlepšení a obnova rodinného fungování, zlepšení komunikace mezi členy rodiny a úprava behaviorálních vzorců.

Odlišnosti rodinné mediace od jiných forem

Zásadou je, jak již bylo výše opakovaně zdůrazněno, že mediátor účastníkům nedává rady, nepředkládá svoje řešení a ani nijak neposuzuje názory účastníků. V kontextu rodinné mediace je však tento předpoklad poněkud problematický. Zákon o mediaci v § 8 odst. 1 písm. b) totiž mediátorovi ukládá povinnost v případě, kdy se předmět konfliktu bezprostředně týká práv nezletilého dítěte, zohledňovat zejména zájem dítěte. Takový požadavek má jednoznačně dopad nejenom na způsob vedení mediace, a tím pádem na celý její proces, ale i na výstupy mediace.

§ 8

Výkon činnosti mediátora

(1) Mediátor je povinen

b) respektovat názory stran konfliktu a vytvářet podmínky pro jejich vzájemnou komunikaci a pro nalezení řešení, které zohledňuje zájmy obou stran a které v případě, kdy se předmět konfliktu bezprostředně týká práv nezletilého dítěte, zohledňuje zejména zájem dítěte, zákon zde po mediátorovi vyžaduje, aby upřednostnil hodnoty ochrany a efektivity před autonomií a zmocněním účastníků mediace. Tím se rodinná mediace zřetelně odlišuje od ostatních oblastí mediace

Odlišnosti rodinné mediace od jiných forem

Mediace v rodinných konfliktech je jednou z nejrozšířenějších oblastí využívání mediace. Například z pohledu časoprostorové analýzy dat nařizování prvního setkání se zapsaným mediátorem vyplývá, že v opatrovnickém soudnictví dochází k nařízení prvního setkání se zapsaným mediátorem relativně nejčastěji ze všech typů sporů

V žádné jiné oblasti řešení sporů se v tak obrovské míře neuplatňuje jak větev mediace prováděné podle zákona o mediaci, tak i větev mediace prováděné podle jiných právních norem. Do druhé větve spadají především mediační centra, která v naprosté většině případů poskytují právě rodinnou, resp. rozvodovou mediaci. K nejvýznamnějším mediačním centrům patří mediační centra v Olomouci, Brně nebo Ostravě, ale své místo si postupně budují i další – například v Třebíči, Pardubicích nebo Chrudimi.

Odlišnosti rodinné mediace od jiných forem

- ▶ Rodinná mediace je vnímána jako prostředek ke stabilizaci vztahů a poměrů členů rodiny
- ▶ V praxi se nejčastěji rodinní mediátoři setkávají s rodiči, kteří zažívají konflikty v souvislosti se svými partnerskými a rodičovskými (výchovnými) rolemi, rozpadá se jim rodina a řeší spory o to, jak zajistit budoucnost pro sebe a děti. Ani rodinná mediace není všelékem. Mediace by například neměla být samostatným nástrojem řešení hlubokých a dlouhodobých vztahových krizí kde je silně narušena komunikace osob nebo se objevují psychologicky až patologické projevy zúčastněných stran. Zde je mnohem vhodnější využít na prvním místě psychoterapii, mediace pak může napomoci řešit konkrétní věcnější konflikty. Mediace není terapií, je pouze alternativním nástrojem pro řešení konfliktů. Mediátor neposkytuje diagnózu a strany konfliktu před ním neanalyzují svou minulost a přítomnost, ale pokouší se společně nalézt vzájemnou dohodu pro jejich budoucnost. Ačkoliv se někteří autoři domnívají, že rodinná mediace často balancuje na pomezí rodinného poradenství, psychoterapie a právního poradenství

Psychoterapie x mediace

Psychoterapie v úzce chápaném smyslu je postavena na vztahu terapeut a pacient. Terapeut je expert, který vede, řídí a určuje proces léčby. Pacient je v tomto vztahu ten, kdo se léčí. Cílem psychoterapie v tomto pojetí je léčba je to léčebné působení na nemoc, poruchu nebo anomálii. Jde tedy o léčebné působení psychologickými prostředky, jehož účelem je upravit narušenou činnost organismu, resp. systému rodiny. Psychoterapeut je člověk, který prošel dlouhodobým psychoterapeutickým výcvikem (3 až 5 let) nebo jinou formou psychoterapeutického vzdělání.

Vyjednávání x mediace

Nejjednodušší je odlišení rodinné mediace od vyjednávání. Vyjednávání nejčastěji představuje situace, v nichž se dvě strany pokoušejí racionálním způsobem vyjednat a smlouvat o výši ceny nebo jiné hodnoty. Vyjednávání je záměrné a vědomé řešení problémů prostřednictvím zacílení úsilí na podstatu problému a hledání společných alternativ, cílů a zájmů s použitím objektivních kritérií jejich hodnocení a posuzování. Za normálních okolností takový proces nezahrnuje žádného prostředníka, tedy třetí nestrannou osobu. Vyjednaváči se pokoušejí působit na svoje postoje, pozice, zájmy, očekávání, preference nebo potřeby a prostřednictvím komunikace a ovlivňování vyjednavacího partnera dosáhnout naplnění vlastních zájmů.

Případová konference x mediace

- Jde o indikovaný nástroj ve specifickém kontextu ochrany ohrožených dětí. Jde vlastně o specifický nástroj v rámci výkonu sociálně-právní ochrany dětí podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.
- Metodické doporučení MPSV č. 20/2010 definuje případovou konferenci jako odbornou diskusi zainteresovaných subjektů nad konkrétním případem ohroženého dítěte nebo jeho rodiny (MPSV, 2010). Jejím účelem je rychlé a úplné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny s cílem nalézt optimální řešení. Smyslem případové konference je tak využití všech poznatků shromážděných o dítěti a jeho rodině, získání a sdílení stanovisek ostatních informovaných subjektů a ověření správnosti dosavadních a dále zvolených postupů (MPSV, 2010). Základním rozdílem oproti mediaci je fakt, že svolavatelem případové konference nejsou rodiče, nýbrž orgán sociálně právní ochrany dětí. Ten také určuje složení dalších účastníků pozvaných na jednání, definuje cíle setkání a do značné míry i jeho agendu.

Soudní řízení x mediace

Mediace bývá často zobrazována jako jasně lepší varianta než soudní řízení. Je však spravedlivé uvést, že mediace není vždy vhodnou nebo dostupnou alternativou. Mediace značné množství případů nekončí uzavřením mediační dohody, a tím pádem nepřináší vyřešení sporu, jakkoliv mohou být ostatní výstupy mediace (např. větší orientace stran, posílení jejich autonomie, zlepšování vztahů mezi stranami apod.) hodnotné a přínosné. Soudní rozhodnutí mohou být velmi efektivní např. v otázkách obnovení, resp. opětovného zavedení kontaktů rodičů s dětmi tam, kde byl kontakt relativně nedávno přerušen nebo při faktickém rozšíření kontaktů např. o přespání.

Soudní řízení x mediace

V této souvislosti je třeba upozornit ještě na jedno specifikum současného rodinněprávního soudnictví v České republice. V soudním systému lze nyní pozorovat stále rostoucí snahu o smírné řešení sporů přímo v soudní síni. Bez ohledu na fakt, zda jsou takové snahy rámovány pojmenováním Cochemská praxe, či nikoliv, zjevně jde o poněkud jiný postup, než jaký je běžně očekáván od soudů – tedy spravedlivé rozhodování na základě důkazů.

Specifika průběhu rodinné mediace

- Specifikem rodinných mediací je to, že vztahy a vazby mezi jednotlivými členy jsou výrazně emočně sycené, tudíž konflikty mezi nimi jsou ve významné míře doprovázeny silnými emocemi. Za specifikum rodinné mediace tak lze považovat fakt, že jejím cílem nemůže být pouze dosažení rychlé dohody o konkrétních tématech. Důležitým cílem rodinné mediace musí být také usnadňování komunikace mezi členy rodiny, včetně rodin, v nichž hraje roli vliv různých kultur, náboženství a dalších hodnot (Parkinson, 2012). V rodinných sporech lze také mnohem méně uplatňovat princip zaměření se na budoucnost, protože mnohé ze současných potíží mají poměrně hluboké kořeny v minulých zkušenostech a interakcích mezi členy rodiny

Specifika průběhu rodinné mediace

- ▶ Mnohem výraznější roli než v jiných oblastech mediace má v rodinné mediaci oblast bezpečí. Můžeme uvažovat o bezpečí dětí, které může být ovlivněno účastí rodičů na mediaci, ale i účastí samotného dítěte. Můžeme ale uvažovat i o bezpečí některého z rodičů nebo dalších účastníků mediace, protože v rodinných mediacích hrají významnou roli mocenské aspekty a dynamika těchto vztahů, která na sebe nezdědka může brát i podobu psychického nebo fyzického nátlaku či násilí

Oproti jiným oblastem většinou v rodinných mediacích nestačí absolvovat pouze jedno mediační setkání

Moc v rodinných konfliktech

- ▶ Nejčastěji citovanou definicí moci je definice pocházející od Maxe Webera. Weber definuje moc (Macht) jako „pravděpodobnost, že jeden ze subjektů v rámci společenského vztahu bude v takové pozici, aby dokázal uplatnit svou vůli navzdory odporu, bez ohledu na to, na jakém základě tato pravděpodobnost spočívá“

Pozitiva mediace ve vztahu k moci

Rodinná mediace může mít v kontextu moci výrazný pozitivní efekt na mnoha úrovních (Kandel, 1994). Oproti soudnímu řízení umožňuje rodičům zahrnovat jak problémy, tak jejich řešení v kontextu narativní historie jejich vlastní rodiny a jejich vlastního hodnotového systému, spíše než v kontextu jejich přizpůsobení právním a mimoprávním faktorům. Dále umožňuje rodičům i dětem sdělit své příběhy svým vlastním hlasem, spíše než skrze advokáty a svědky. Mediace jim také umožňuje vést konverzaci, spíše než vypovídat podle pevných pravidel likvidačního procesu vedeného zásadami dokazování. Rodinná mediace také členům rodiny umožňuje zahrnout jak právní, tak i vztahová témata, přístupy a řešení, jež jsou šity na míru jedinečným potřebám každé rodiny. V neposlední řadě pak rozhovor v rámci rodinné mediace může sloužit jako tréninkový prostor pro získávání nových zkušeností a učení se novým způsobům konstruktivní argumentace a spolupracujícího rodičovství.

Negativa mediace ve vztahu k moci

- ▶ Na druhou stranu však kritici rodinné mediace často vnímají její efekty jako dále zbezmočňující ty, kteří jsou již bezmocní, resp. méně mocní, typicky ženy
- ▶ K nejčastějším výtkám patří, že v rodinné mediaci jsou rozhovory o právech nahrazovány psycho-hrátkami, že jsou slabší strany zbavovány svého práva být hájeny advokátem, stejně tak mají být v mediaci slabší strany zbaveny procedurálních pojistek, pravidel dokazování a možnosti spolehnout se na záznam z jednání nebo písemné rozhodnutí. Kritici tvrdí, že při absenci jasného práva a zveřejněných rozhodnutí jsou bezmocní rodiče vystaveni většímu riziku manipulace ze strany mocnějších rodičů nebo ještě mocnějších mediátorů, jejichž předsudky mohou být stejně velké, ale méně zřetelné než předsudky na straně soudců. Bez advokátů, kteří by za slabší rodiče mohli mluvit, je péče často přiznána tomu rodiči, který dokáže lépe mluvit sám za sebe

Faktory moci

- ▶ Diane Neumann (1992, s. 229) představuje seznam deseti faktorů, jež v rodinných konfliktech přispívají k moci jednotlivých účastníků:
- ▶ 1. přesvědčení – víra v to, že daná osoba stojí na straně práva,
- ▶ 2. osobnost – obraz, který o sobě jedinec vytváří, jak „mocně“ jedná,
- ▶ 3. sebehodnocení – internalizovaný obraz sebe samotného, jak mocný se člověk cítí,
- ▶ 4. gender – západní společnost připisuje mužům a ženám v různých situacích různou míru moci,
- ▶ 5. sobeckost – neustále upřednostňování sebe sama před ostatními je formou moci,
- ▶ 6. síla – ochota využít nátlak nebo výhrůžky a strach vyvolávaný u druhých,
- ▶ 7. příjem/majetek – vzrůstá s příjmem a akumulací majetku,
- ▶ 8. znalosti – přístup k informacím jak formou moci,
- ▶ 9. status nebo věk – vyšší společenský status přináší větší moc, stejně tak moc obvykle narůstá s věkem,
- ▶ 10. vzdělání – vyšší úroveň vzdělání je spojována s vyšší mírou moci.

Faktory moci

- ▶ Lze říci, že neexistují mediace, v nichž by jeden partner měl všechnu moc a druhý neměl žádnou. Často používaná metafora mocenské nerovnováhy způsobuje i nechtěné efekty, jež se projevují zjednodušeným vnímáním rodinné mediace tak, že muži v ní mají více moci než ženy. Lenard Marlow (2000) ve své eseji nabízí poučné podobenství o rodinné mediaci v biblickém příběhu Samsona a Dalily. Stejně jako se liší naše cíle, budou se lišit i naše individuální zdroje jako například schopnosti nebo dovednosti. Budeme mít i různá omezení a slabosti, v reakci na ně pak i různé adaptivní mechanismy. Tam, kde se nelze se Samsonem poměřovat v měřítcích brutální síly, ještě nutně nemusí existovat situace, v níž je Dalila bezmocná. Znamená to pouze, že Dalila nemůže Samsona porazit v jeho vlastní hře. V různých situacích a za různých okolností se uplatňují různá pravidla hry. Proto například na válečném poli neporazitelný Samson nemůže použít svou největší výhodu na poli lásky a nevyhnutelně se stává obětí.

Vhodnost účasti dítěte na mediaci

- Mezi mediátory nepanuje shoda o tom, za jakých podmínek, a dokonce, zda vůbec by měly být děti součástí mediace. Situace rodinné mediace se mění především se stále silnějším důrazem na uplatňování článků Úmluvy o právech dítěte, ale i díky stále lepšímu porozumění konceptům dítěte a dětství a jejich úlohám ve společnosti
- Děti by měly mít v průběhu rodinné mediace možnost sdělit svůj pohled, pocity, obavy, fantazie nebo názory. Konkrétní podoba zapojení je vždy otázkou načasování, přípravy, vospělosti dítěte a připravenosti rodičů.
- Úskalí, na které rodinný mediátor může při zjišťování názoru dítěte narazit, jsou tzv. syndrom zavrženého rodiče, ovlivnitelnost dítěte, bájevá lhavost, snaha dítěte se zavedřit, fabulace dítěte, které chce být středem pozornosti. Ovšem při posuzování věrohodnosti výpovědi dítěte hraje velkou roli také věk.

Syndrom zavrženého rodiče

- ▶ V Gardnerově (Gardner, 1998) definici jsou klíčové tři základní teze: Odmítání a očerňování rodiče má dlouhodobý charakter, nejedná se o krátkodobou, časově omezenou epizodu odmítání rodiče. Odmítání je neodůvodněné a neoprávněné, nejedná se o opodstatněnou reakci na chování rodiče. K odmítání přispívá preferovaný rodič svým působením, ať vědomým či nevědomým